

D'Eugeni Xammar a Josep Pla: testimoni de dos escriptors catalans en l'Europa d'entreguerres

Treballs

Xavier Pla

Professor de Literatura
Universitat de Girona

A finals de l'any 1929, l'escriptor gironí Carles Rahola va enviar una carta al periodista Eugeni Xammar per demanar-li informació sobre les dades més rellevants de la seva vida. Efectivament, des de l'any 1916, Rahola redactava la major part de les notes biogràfiques de personatges del món de la cultura catalana incloses en una obra cabdal del panorama bibliogràfic de l'època: l'Enciclopèdia Espasa, i era habitual que Rahola s'adrecés als mateixos interessats per demanar-los els fets més importants de la seva trajectòria vital i professional. Xammar, que vivia a Berlín des de l'any 1922, ja era en aquell moment una veritable llegenda del periodisme català més cosmopo-

lita, havia estat corresponsal de diaris catalans i espanyols a França i Anglaterra durant la Primera Guerra Mundial, havia viatjat per tot Sud-amèrica i per Europa central, havia participat en tota mena de polèmiques literàries i periodístiques i havia col·laborat en activitats polítiques catalanistes i de conspiració contra la Dictadura de Primo de Rivera. Probablement complagut per la proposta, doncs, Xammar va respondre amb rapidesa a l'historiador gironí. En una carta redactada a Braunlags, datada el 5 de gener de 1930¹, després d'haver passat les vacances de Nadal i de Cap d'Any a Hamburg i d'estar-se una quinzena de dies «fent esports de neu» amb

¹ Aquesta carta es conserva a l'Arxiu Històric de la ciutat de Girona. Fons Carles Rahola. Correspondència, Ajuntament de Girona.

la seva dona a les muntanyes del Harz, Eugeni Xammar contestava, en primer lloc, fent notar l'exageració que significava el fet que una obra enciclopèdica de tan prestigi inclogués unes notes biogràfiques sobre la seva persona i afirmava, en segon lloc, que ell es considerava tan sols un periodista: «Periodista; ni escriptor ni, encara molt menys, publicista».

En rebre la resposta, Rahola va seguir amb fidelitat la informació que li havia proveït el mateix autor, i aquesta és la raó que fa que Eugeni Xammar aparegui en aquell moment en les pàgines de la tan celebrada enciclopèdia espanyola al costat dels noms dels principals escriptors, artistes i intel·lectuals de la Catalunya del primer terç del nostre segle. Rahola, però, hi va afegir un element suplementari i enormement significatiu que no havia estat esmentat per Xammar: ningú no podia negar que una part de la celebritat d'Eugeni Xammar com a periodista i corresponsal de diaris catalans a l'estranger provenia del fet que havia signat, al costat de Josep Pla, una celebrada sèrie de cartes al director del diari *La Veu de Catalunya* a començaments de l'any 1924 que denunciaven la mediocritat de la premsa catalana del moment (avui recollides al volum *Periodisme*, Barcelona, Quaderns Crema, 1989). Esmentant aquella col·laboració entre Xammar i Pla, a la qual es va sumar un any i mig després un famosíssim viatge conjunt a Rússia, Rahola relacionava ja definitivament per al fu-

Eugeni Xammar a la seva casa de l'Ametlla, els últims anys de la seva vida. (Fotografia: Fons Eugeni Xammar, ANC.)

tur de la literatura catalana els noms d'Eugeni Xammar i de Josep Pla. No es va equivocar, doncs, tampoc la malaguanyada Montserrat Roig quan, molts anys després, en el moment de recollir en forma de llibre una llarga sèrie d'entrevistes que havia publicat anteriorment la revista *Destino*, va col·locar la d'Eugeni Xammar, titulada «El senyor Eugeni Xammar, un llop sentimental i escèptic» (l'única entrevista que se li va fer després de la guerra d'Espanya), i la de Josep Pla, amb el títol «Conversa amb Josep Pla un dia fred de finals de gener», en un sol capítol anomenat «Contemplació i escepticisme» que encapçalava el seu llibre², a manera de reconeixement i homenatge als dos vells escriptors.

En efecte, és sabut que Xammar i Pla van conviure durant una temporada en el Berlín de la primera postguerra europea, encara que relativament poc temps: en concret entre l'agost de 1923 i el febrer de 1924. Els dos periodistes s'havien conegut, segons sembla, a les tertúlies que la penya del doctor Joaquim Borralleres organitzava a l'Ateneu Barcelonès, junt amb altres personatges de la cultura del moment com ara Josep M. de Sagarra, Alexandre Plana o Josep M. Junoy. La convivència plegats durant gairebé mig any a Berlín va representar el naixement d'una amistat intensa entre dos homes que s'admiraven i es respectaven mútuament. Va ser una etapa d'una enorme activitat professional, enterboli-

2 Montserrat ROIG: *Retrats paral·lels/1*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1975, p. 15-40.

Josep Pla l'any 1920, davant del Palau de Luxemburg de París, on exercia com a corresponçal de *La Publicidad*. (Fotografia: Fons Edicions Destino.)

da però per l'evident angouxa, personal i professional, que va provocar l'adveniment de la Dictadura de Primo de Rivera, amb la consegüent repressió anticatalanista (Pla, diputat de la Mancomunitat de Catalunya va perdre la seva condició parlamentària el gener de 1924) i les amenaces contínues de tancaments dels diaris catalans, les corresponçalies dels quals eren, per a Xammar i Pla, els seus principals mitjans de subsistència. Va ser una època, doncs, plena de projectes vitals, literaris i periodístics, alimentats amb viatges freqüents, a finals de 1923, per una Alemanya devastada, que els permetien comprovar sobre el terreny l'estat de desolació moral i de misèria econòmica, amb la cèlebre inflació, a què havia estat sotmès el país després de la guerra mun-

dial. Els articles, excel·lents i divertidíssims, d'Eugeni Xammar sobre Alemanya i sobre l'ocupació francesa de la conca del Ruhr han estat editats fa ben poc per l'editorial Quaderns Crema amb el títol *L'ou de la serp*. A finals del mes de febrer de 1924, però, i d'una manera potser inesperada, Josep Pla que, recordem-ho, no parlava alemany i depenia sempre de la traducció de Xammar, va decidir continuar la seva feina com a corresponçal del diari *La Publicidad* des de París. Amb el trasllat a la capital de França, però, la relació no es va interrompre i, tal com escriu Xammar a les seves memòries, va continuar perquè van iniciar una correspondència relativament llarga per poder continuar en contacte:

*Entre Josep Pla a París i jo a Berlín les relacions no es van interrompre. Ens escrivíem de tant en tant i ens vèiem quan jo anava a París, que era relativament sovint.*³

Aquelles cartes són un testimoni excepcional sobre les relacions que mantenien els dos joves escriptors en uns moments decisius de les seves respectives carreres literàries i en un període transcendental de la història d'Europa. Sortosament, tal com van poder comprovar els visitants de l'exposició «Josep Pla i Granollers» que acompanyava la gran mostra sobre «Josep Pla i els homenots artistes», que es va poder veure a la Fundació «la Caixa» de Granollers la primavera passada, s'han conservat la majoria de cartes que Eugeni Xammar va adreçar a Josep Pla al

3 Eugeni XAMMAR, *Seixanta anys d'anar pel món (Converses amb Josep Badia i Moret)*, Barcelona, Editorial Pòrtic, 1974, p. 288. Aquest volum ha estat reeditat recentment per l'editorial Quaderns Crema de Barcelona.

llarg de la seva vida. Es tracta d'un conjunt de vint-i-cinc cartes curosament guardades per Josep Pla, el qual, contràriament a les aparences o a les llegendes més o menys malintencionades, era una persona ordenada i responsable, si més no amb les seves coses. Algunes cartes són de gran extensió, mecanografiades, i abasten des de la separació dels dos escriptors el mes de març de 1924 fins aproximadament l'any 1972, i així reflecteixen gairebé cinquanta anys de profunda amistat per sobre de separacions biogràfiques i de distàncies ideològiques. Malauradament, Xammar no va conservar cap de les cartes rebudes, ni de Josep Pla ni de cap altre dels escriptors o intel·lectuals amb qui es va relacionar abans de la guerra, i sembla clar, doncs, que aquest epistolari, que publicarà pròximament l'editorial Quaderns Crema, quedarà ja per sempre més amputat per una de les dues bandes. No obstant això, l'activitat professional de joventut d'Eugeni Xammar és avui dia encara una nebulosa difícil d'aclarir i enormement seductora, plena de zones d'ombra, de silencis i de misteris que romanen a les biblioteques i a les hemeroteques. Sembla que la seva primera ocupació professional va ser la de crític musical del diari *El Poble Català*. És curiós reproduir com el recorda en les seves memòries Claudi Ametlla, aproximadament cap a l'any 1908, entre els joves col·laboradors de la redacció del diari barceloní:

*El més interessant d'aquests joves era Eugeni Xammar, alt i prim, amb aire d'esperitat, abillat un poc pengim-penjam i ostentant una abundosa cabellera lleonina.*⁴

Poc temps després, Eugeni Xammar va haver d'abandonar precipitadament Catalunya, probablement a causa de la seva negativa a realitzar el servei militar. Xammar reapareix aleshores com a redactor l'any 1909 dels diaris *La Argentina* i *El Diario* a Buenos Aires. Un temps després, en concret l'any 1911, és professor de llengua castellana a la Young Men Christian Association de Londres. L'any 1913 viu encara a Londres i, durant aquell estiu, rep la visita d'un dels seus amics d'infantesa, el poeta Josep Carner, al qual acompanya en un breu trajecte i mostra el paisatge anglès⁵. De manera potser sorprenent, Xammar entra a la redacció del diari anglès *Manchester Guardian* i és enviat primer per *El Día Gráfico* i després per *La Publicidad* de Barcelona com a corresponsal de guerra a la flota britànica i al front francès, on va ser ferit greument. Xammar també es dedica en aquells anys a traduir al castellà diverses obres de Chapman i de Dickens. I encara, Xammar publica l'any 1916, en català i a Londres, un opuscle intitulat *Contra la idea d'imperi* en què argumenta com si es tractés d'un fi analista de política internacional, i amb l'ambició d'un veritable diplomàtic, demana el reconeixement del principi de nacionalitat en oposició al d'im-

Eugeni Xammar en una fotografia de joventut, els anys dels seus primers viatges a l'estranger. (Fotografia: Fons Eugeni Xammar, ANC.)

4 Claudi AMETLLA, *Memòries polítiques (1890-1917)*, Barcelona, Pòrtic, 1963, p. 199.

5 Vegeu la postal de Josep Carner a Josep M. López-Picó publicada dins *Epistolari de Josep Carner*, Vol. I, a cura d'Albert Manent i Jaume Medina, Barcelona, Curial, 1994, p. 374.

peri quan es comença a decidir el mapa geopolític de l'Europa futura. L'any 1918 Xammar torna a Barcelona, sembla que com a corresponsal del diari *The World* de Nova York, i comença una breu però molt celebrada col·laboració com a redactor en cap de la revista barcelonina *Iberia*, ben coneguda per la seva posició aliadòfila. En les seves memòries, torna a ser Claudi Ametlla, redactor i alhora un dels propietaris de la revista, qui esmenta l'impacte dels articles de Xammar al costat de les col·laboracions d'Amadeu Hurtado, Antoni Rovira i Virgili o Josep M. Junoy:

Més tard comparegué Eugeni Xammar, tornant de la seva primera i més llarga sortida per terres d'Europa, d'on la guerra l'havia foragitat. I també fou dels nostres. Hi redactà unes notes curtes, com els editorials dels diaris anglesos, que agradaren molt. Ací començarem a assabentar-nos que, rera les paradoxes, aquest amic sabia compondre raonaments molt llegívols i ben construïts. Així nasqué l'Eugeni Xammar periodista.⁶

Entre els anys 1919 i 1920, Xammar viu a Madrid i exerceix com a redactor d'un dels diaris espanyols més importants d'aquells anys, *El Sol*, i com a redactor de política estrangera de *La Correspondencia de España*. És també redactor en cap d'*El Fígaro* i sembla que és aquí on s'inicien els primers contactes professionals amb Josep Pla. En les seves memòries Xammar explica aquest primer contacte:

Eugeni Xammar
Berlín - Charlottenburg
101. Friedrichstrasse
101. Friedrichstrasse
6 de juliol de 1926

Estimat Pla,
Posat a pensar, penseu bé. De vaig respondre, amb una mica de retard, en tornar de Sicília, que fou quan vaig trobar la vostra carta i no m'ha estat gens difícil trobar el model d'una carta per a en Prati que anava adjunta a la meua i que us inoclo per a la vostra informació.

M'expressare amb aquella brevetat, perquè vui que la carta surti aquest dematí mateix, car no penso que penseu estar-vos a Escandinàvia massa temps. Vos diguen-mé quanta dies pensen estar-vos a Escandinàvia i feu-me saber quan sereu a Berlín. No us costare gens de trobar-me, car vivo al mateix indret de sempre, com es de suposar. De vacances no hi ha ~~cap~~ res. Ja us dic que vaig anar a Sicília per l'abril. Pot considerar-se, però, com probable la meua arada a Ginebra pel setembre - en un sport que m'agrada - i crec que us haurien d'orientar, ja des d'ara, per tal d'anar-hi vos. Ho pensarien molt bé.

No se si teniu plan de viatge a Escandinàvia. Si no pensen anar fins al cap Nord, el circuit de Gopenhague estant, que us recomano en Oslo - diguen Oslo - (eventualment Goteborg), Bergen, Trondhjem, Storlien (frontera sueca) Helsingfors, Malmø, Danitz (frontera alemanya), Berlín. Per cap motiu us heu de deixar escapar el ferrocarril Cristiania-Bergen, que es realment de primera. El trajecte Bergen-Trondhjem, en aquest ~~cas~~ molt humit, però també està bé.

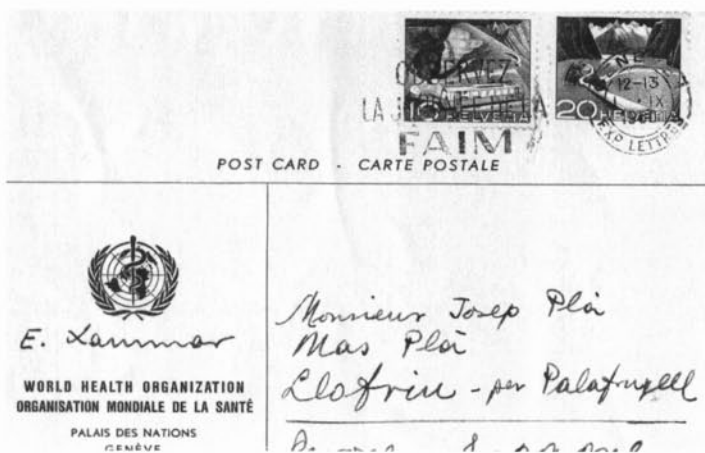
A Helsingfors hi ha dues persones que us poden ser útils, una es ~~an~~ el consell d'Espanya, una català-masc dit Magnus Nordbeck, Anu-lo a veure i parlen-li de mi. Ell us coneix segurament. És un perfecte plaça, però servicial. L'altre es el cap de premsa del ministeri, dit Henriksen (Conseller de Legació Henriksen). També li podeu ~~parlar~~ parlar de mi, ens

Fragment d'una carta d'Eugeni Xammar a Josep Pla, enviada des de Berlín l'any 1926. Acabat d'arribar de Sicília, Xammar proposa a Pla un itinerari per Escandinàvia. (Font: Arxiu Frank Keerl Pla.)

I així fou com un dia va arribar a la meua taula una carta d'Alexandre Plana preguntant-me si estaria disposat a publicar articles d'un jove escriptor català que aleshores tot just començava a escriure, però que certament faria forat. Una recomanació d'Alexandre Plana era per a mi suficient. El jove escriptor que el meu amic em recomanava es deia Josep Pla, del qual El Fígaro va publicar certament, un article, probablement dos o tres. Foren aquests els primers articles que Josep Pla va signar en un diari de Madrid. (p. 214)

Però l'estada a Madrid va ser també breu. El 1921 Eugeni Xammar treballa a Ginebra, en la secció d'informació de la Societat de les

Nacions, acabada de crear. Xammar va rebre l'encàrrec d'organitzar per al Secretariat de la Societat de Nacions la Conferència Internacional sobre el Trànsit i els Transports, que es va celebrar a Barcelona. Gràcies a aquesta activitat professional, Xammar va publicar també un opuscle informatiu, a Suïssa, en llengua francesa: *La Société des Nations: son activité par l'image* (Ginebra, Éditions Athar, 1921). Segui per la raó que sigui, però, la feina a la Societat de Nacions no va durar tampoc gaire i l'estada de Xammar a Ginebra es va acabar. A finals de 1922 Xammar es va traslladar finalment a Berlín, ciutat on va residir gairebé quinze anys. Instal·lat primerament de mane-

Postal d'Eugeni Xammar a Josep Pla enviada l'any 1960 des de Ginebra, on treballava com a traductor a l'OMS. (Font: Arxiu Frank Keerl Pla.)

Can Millet, l'Ametlla del Vallès. La casa pairal dels Xammar fou comprada per Joan Millet i restaurada («desfigurada» segons Xammar) per l'arquitecte M.J. Raspall l'any 1908. (Fotografia: Siqui Sánchez.)

Can Feliu, la casa que Xammar va comprar i va fer arreglar-se a l'Ametlla del Vallès l'any 1932. (Font: Fons Eugeni Xammar, ANC.)

ra provisional al número 19 de la Aschaffenerstrasse, a Berlín-Schöneberg, es va casar ben aviat amb la traductora Amanda Fürstenwerth (Neumünster 1890-l'Ametlla del Vallès 1969) i tots dos, a partir del mes de gener de 1923, van anar a viure a l'adreça que van mantenir durant la resta de la seva estada a la capital alemanya: el número 124 de la Kantstrasse, a Berlín-Charlottenburg. Precisament, el mes de novembre de 1922, Eugeni Xammar havia acceptat, gràcies als contactes de Joan Estelrich, la important corresponàlia del diari barceloní *La Veu de Catalunya* a Berlín. El seu poliglòtisme (parlava i escrivia sense dificultats el francès, l'anglès i l'alemany), els nombrosíssims contactes que havia fet durant la seva estada com a enviat especial a Londres a l'època de la Primera Guerra Mundial i, sobretot, les seves tasques de traductor i intèrpret a Ginebra en la Societat de Nacions, devien permetre a Xammar acomplir amb satisfacció una corresponàlia fixa a Berlín fonamentada essencialment, però no exclusivament, en el comentari polític i econòmic. Uns mesos després del seu inici com a corresponçal de *La Veu*, a principis del mes d'agost de 1923, arribava doncs a Berlín el corresponçal de *La Publicitat*: Josep Pla. El 13 d'agost Josep Pla escrivia la primera carta des de Berlín a la seva germana Rosa, i li deia: «Tinc un cicerone magnífic, que és en Xammar, que és un dels catalans més vius i més amics meus que es passen per la terra.» Pocs dies després, Xammar i Pla, instal·lats en el Romanisches Caffé, uns dels cafès que reunia la intel·lectualitat de la capital alemanya, van es-

Eugeni Xammar a l'Hotel la Gavina de s'Agaró, on es va trobar diverses vegades amb Josep Pla durant els anys seixanta i setanta. (Fotografia: Fons Eugeni Xammar, ANC.)

criure una significativa (i divertida) carta postal a Francesc Pujols:

Estimat senyor Pujols: Vostè que ha estudiat aquestes coses i que sap la importància que tenen, li demanem que prengui nota del fet, que es podria produir perfectament, de la ruptura de la unitat alemanya. Sin más por hoy, son de Vds. affs. servidores i amics.

JOSEP PLA-EUGENI XAMMAR⁷

Durant més de sis mesos, doncs, Xammar i Pla van conviure amb

gran cordialitat i, segons sembla, amb una gran comunió d'idees polítiques i literàries. A partir de la seva separació, la necessitat sentida sobretot per Xammar d'escriure a Pla, es reflecteix en la gairebé dotzena de cartes que aquest va escriure durant tot l'any 1924. Les cartes de Xammar a Pla reflecteixen plenament, no podia ser d'altra manera, l'estil vivíssim, irònic i de vegades contundent que tant singularitza l'escriptura de Xammar i que dona vida a un epistolari que, a

diferència del de Pla, més estudiant, encara està per exhumar. Només amb una petita mostra de les primeres línies d'alguna de les cartes, es pot arribar probablement a entendre el to brillant, enginyós i intel·ligent que les caracteritza a totes:

Sou un gran home i mereixeu la palma. La vostra correspondència permet creure al que la rep que ha nascut en un país civilitzat. No pareu, per l'amor de Déu. Jo faré el mateix, encara que des d'aquí tinguí moltes menys coses per dir-vos que vós a mi. (Carta del 12-3-1924)

Sou l'home més brillant del món. Us en aneu a Ginebra i em doneu per adreça la d'en Nicolau. Però jo no sé a on viu en Nicolau. M'envieu una postal no sé ben bé si de Budapest o de Bucarest i em dieu que sereu a París el dia tants. Però no em dieu a on parareu a París. (Carta del 5-11-1924)

Trobo la vostra carta ahir al vespre en arribar de Sicília, on he anat tres setmanes a descansar, que és el que fan les persones importants. Anada per Bordighera (a cercar la dona, que hi era des de feia sis setmanes), Gènova, Pisa, Roma, Nàpols i Palerm. Estada a Taormina, amb visites a Siracusa, etc. i tornada ràpida, amb una parada a Florència. Tot plegat bastant bo i bastant car. Llegireu—o no les llegireu—les meves impressions, que concretaré en mitja dotzena d'articles a La Veu. (Carta del 4-5-1926)

A més, les cartes de Xammar són plenes d'anècdotes i de bromes privades, algunes difícils d'entendre per a un lector actual, però totes enginyoses. Si abans hem destacat alguns dels *incipit* de les seves cartes, pot ser divertit re-

⁷ La postal, datada a Berlín aquell mateix mes d'agost, anava dirigida a Francesc Pujols, al Cercle Artístic de Barcelona. Vegeu Josep Pla a Martorell, Ajuntament de Martorell-Patronat Municipal de Cultura, 1997, s.p.

produir ara algunes de les fórmules de comiat utilitzades per Xammar, sempre relacionades amb els gats i gossos domèstics que Josep Pla va immortalitzar en les pàgines dels seus primers llibres: en una carta de l'abril de 1924, diu «El gat, també molt agraït. Li cauen els pèls del bigoti, però en posa de nous»; en una altra del 6 de juliol de 1926: «La dona i el gat us saluden. La família ha augmentat amb un gos xinès, al qual podreu oferir els vostres respectes personalment quan vingueu.»; o encara en una altra del 3 d'agost de 1927: «A casa, anem tirant. El gat es va matar l'any passat caient de la finestra al pati. El gos encara és viu i malmet els coixins de la casa.»

D'entre tots els comentaris sobre literatura que fa Xammar al llarg de la correspondència, en destaquen sobretot les seves opinions sobre l'escriptura de Josep Pla. Xammar parteix d'un respecte i una admiració absoluts per la literatura de Josep Pla. Xammar considera Pla, que era deu anys més jove que ell, «indiscutiblement, l'As de la nova generació». L'any 1925 Josep Pla havia publicat una sèrie de retrats literaris titulats «Una dotzena de retrats a la ploma», dins l'*Anuari dels Catalans (1924-1925)*, entre els quals hi havia un retrat divertidíssim de Xammar, admirable per la capacitat intuïtiva i psicològica del jove Pla. Avui apareix, molt transformat, a les narracions del «Cercle de Berlín» del volum *La vida amarga*, sisè de la seva Obra Completa. En algun fragment s'hi pot observar, per exemple, el grau d'admiració que sentia Pla per Xammar traduït però en una paràbola enginyosa:

Passejant i parlant amb En Xammar em passava una cosa curiosa: sentia que físicament creixia i que s'elevava a cada mot que deia. La seva presència omple, però la seva conversa el torna un gegant. De ve-

gades, l'havia d'agafar per l'americana:

—Hi ha gent—li deia—que es passegen amb el gos i el bastó. Vós hauríeu de passejar-vos en globus o almenys amb un lleó de companyia.

Testimoni de més de cinquanta anys d'amistat: una carta d'Eugeni Xammar a Josep Pla, poc temps després que aquest patís un atac de cor.

(Font: Transcripció d'una carta original de l'Arxiu Frank Keerl Pla.)

Can Feliu
L'Ametlla del Vallès
(Barcelona)

27 d'octubre de 1972

Sr. Josep Pla
Llofriu

Estimat Pla,

Una mica gràcies a la radio, però sobretot gràcies a un agradable canvi de cartes amb el vostre germà Pere, m'he anat assabentant dels progressos que heu anat fent després de l'ensurt que vareu tenir. No em pertoca donar-vos parers facultatius, car vos sabeu tan bé com jo que no soc metge, però tampoc us vull amagar, sobretot si això pot animar-vos, que un altre amic meu, un català de Puerto Rico, funcionari com jo mateix de l'Oficina Sanitària Pan-americana, va tenir la mateixa ensopegada que vos i, vençuda la crisi inicial, se'n va refer de la manera més completa. Això és exactament el que us ha passat a vos segons diu el vostre germà i podeu creure que n'estic contentíssim.

Pero encara estaré més content si no feu el ronsa i us decidiu a venir un dia a veure'm en companyia del vostre germà que amablement està disposat a fer de xòfer. Agafant l'autopista fins a Granollers, ja sigui per Girona o per Vidreres, trobareu el viatge molt planer i gens fatigós. Com que sé, perquè ja sabeu que jo ho sé tot, que esteu autoritzat a prendre un whisky de tant en tant us puc assegurar que tinc a la vostra disposició un cul d'ampolla d'un whisky claret, semblant al Justerini & Brooks, del qual em penso que no quedareu descontent. Per dinar fet i fet potser serà preferible que anem a La Masia o a l'Hotel del Vallès, dos establiments honorables que fan un menjar passador.

Ja us deu haver dit en Pere que jo no estic en condicions d'empendre el viatge fins el Mas Pla. Ho feria amb molt de gust, però em cansaria excessivament, tal com em va passar el dia que vaig anar a La Gavina amb la illusió de trobar-vos-hi i vaig rebre la mala notícia del que us havia succeït.

No em queixo excessivament del meu estat de salut, però no tinc la sort, com vos, de poder parlar de recuperació. Les conseqüències neuritiques del zona persisteixen i són una causa de molèsties més o menys grans segons els dies i les setmanes. Són sobretot una causa de cansament que m'impedeix tota mena d'exercici o d'esforç físic. I com que no faig exercici la mobilitat de la meua cama magníficament operada no fa els progressos que altrament hauria pogut fer. D'aquesta situació les persones de cultura, com vos i jo, en diem un cercle viciós.

Sobretot, Pla, no em feu el salt. Quan el vostre germà hagi arribat de Lisboa poseu-vos d'acord amb ell i fixeu una data per venir a L'Ametlla. Sereu esperats amb candeletes.

Una bona abraçada del vostre amic,

Eugeni Xammar

En un moment del retrat, al final d'un dels paràgrafs, Pla feia un vaticini, una predicció, que es va fer enormement famosa i que malauradament es va complir. A causa d'una «dolorosa vocació pressentista» sentida per Xammar, Pla hi afirmava amb una gran rotunditat: «En Xammar morirà inèdit.» I és que, en efecte, si es deixen de banda les traduccions gairebé anònimes de mitja dotzena de llibres i els centenars d'articles que encara ara reposen a les hemeroteques, Eugeni Xammar va morir sense ni tan sols poder veure finalment editades les seves memòries, que van aparèixer poc temps després de la seva mort. En llegir la frase premonitòria de Josep Pla, Xammar responia amb ironia en una carta del 9 de març de 1925:

Pel que fa al retrat que heu fet de mi, us dono les gràcies: és bo, cordial i penetrant en el diagnòstic de la meua vocació. M'ha neguitejat una mica la predicció sense atenuants que feu—justa, temo—de que moriré inèdit. Em limito a demanar i desitjar que sigui com més tard millor.

Pel que fa a la seva vocació, en una de les frases del retrat de Xammar, Josep Pla escrivia: «La vocació és marcada: la diplomàcia. Jo em pregunto sempre què hauria fet en Xammar si per compte de treballar sobre coses que no l'interessaven, hagués pogut manejar les coses que l'apassionen.» El més important, però, és l'elogi que Xammar fa de la prosa de Josep Pla, en aquesta mateixa carta, després d'haver llegit el

conjunt de retrats publicats per l'escriptor empordanès i, sobre tot, el fet d'haver sabut calibrar els valors de la seva literatura en relació amb els escriptors de la seva generació:

He vist l'Anuari dels Catalans amb els vostres retrats. Si em prometeu que no ho heu de fer córrer, us diré que sou l'únic català que sap escriure. Em direu en Carner, naturalment, i jo us diré que teniu raó. Però en Carner és principalment un poeta i, a la prosa, les seves voies d'approche, que diem els francesos, són infinitament menys directes que les vostres. El senyor Pujols és un cas que cau fora de la llei general. Els altres són—o som—unes coques.

L'elogi de Josep Pla i de la seva prosa es va mantenir inalterable, per sobre de les diferències ideològiques. Gairebé cinquanta anys després d'aquesta carta, en la ja comentada entrevista de Montserrat Roig, Xammar reafirmava la seva admiració per l'obra de Josep Pla:

Encara que molta gent digui que en Pla és un escriptor incorrecte, per a mi és l'únic «gran escriptor de prosa», així, entre cometes, que hem tingut des de la Renaixença catalana.⁸

Al costat dels elogis de la prosa de Josep Pla, en les cartes de Xammar apareix també sovint l'admiració per la persona i l'obra de Josep Carner, que coneixia des de la seva infantesa, que li havia presentat Pompeu Fabra i que, sempre, segons afirma en les seves memòries, l'havia ajudat

quan així ho havia necessitat. En destaca, per la seva contundència, la frase següent de la mateixa carta del 9 de març de 1925:

Hauríeu de fer una carta, i poseu-hi el meu nom, si voleu. La tesi seria aquesta: guiat per un criteri de qualitat pur, l'home que vulgui triar les cent millors poesies de la llengua catalana ha de limitar-se a triar les cent millors poesies d'en Josep Carner.

Deixant de banda el viatge a Moscou de l'estiu de 1925 i alguna visita de Pla a Berlín a finals dels anys vint, sembla que Pla i Xammar ja no es van tornar a veure mai més amb assiduitat, tot i que van continuar mantenint el contacte epistolar. En una altra ocasió, el mes de març de 1927, Josep Pla va enviar, amb una llarga dedicatòria, un exemplar del seu tercer llibre, *Relacions*, a Eugeni Xammar:

*A Eugeni Xammar,
Al qual escriuré un d'aquests dies llargament demanant-li que no s'hi fixi gaire perquè, per mi, almenys, hi ha més dies que llonganisses i tot es farà si tenim vida i salut, i demanant encara que convindria que anéssim aquest istiu a veure plegats a En Carner a le Havre, car aquesta és una bona ocasió per veure'ns tots plegats reunits i amb el cor a la mà, tota vegada que no podré anar aquest istiu amb Frau Xammar, don Eugeni, Mauzi i els gos pequinès de la branca de malta—els quals queden immortalitzats en aquest llibre—als Alps bavaresos, i això que m'agradaria, com ja podeu suposar.*

Jo sóc en aquest moment a Ajaccio, Villa Yolande, Place Miot,

i m'agradaria molt, si no sabeu què fer, de veure-us en aquest país.

Records i dissimuleu, que ja ho necessito.

JOSEP PLA⁹

Els últims anys vint i, sobretot, els anys trenta són plens d'incerteses i d'angoixes per a Eugeni Xammar. El 4 de gener de 1927 ja anuncia a Josep Pla que té estalviats 12.000 marcs per «dedicar-los a comprar terres a l'Ametlla». La compra de la casa de l'Ametlla del Vallès, can Feliu, no va arribar fins a l'any 1932, però el més destacable és potser que en aquells moments es reaviva en Xammar un sentiment d'enyorança pel país fins aleshores del tot inusual en la seva personalitat. El 3 d'agost de 1927 ja confessava amb una certa amargor aquesta sensació de solitud i d'allunyament:

Jo no sé res, ni em corresponc amb ningú; de tant en tant, només: per exemple, ara fa pocs dies una carta d'en Camps o d'en Raventós d'ordre purament personal. I, malgrat tot, no vull fer la confidència de que començo a enyorar-me. L'any que ve vull tornar a Catalunya sigui com sigui —pagant la quinta prèviament, és clar— i, si pogués quedar-m'hi, m'hi quedaria. Veig molt difícil, però, que sigui possible.

El desig de poder tornar a treballar a Barcelona no va arribar a poder satisfer-lo mai més. Xammar va veure fins i tot arribat el

moment en què se li feia del tot impossible continuar publicant en català. En una carta del 13 de setembre de 1928, Xammar ja havia dit a Pla: «Jo començo ara a escriure regularment a l'*Heraldo*. És molt trist. Ja us explicaré les raons d'aquesta decisió.» Durant els anys de la república espanyola, la corresponsalia de *La Prensa* de Buenos Aires i la del diari *Ahora* de Madrid continuaran essent el seu únic contacte amb la vida periodística. A més, la creixent influència del nazisme començava a incomodar Xammar i la seva dona ja més que en els petits detalls de la vida quotidiana. La tardor de 1933, Eugeni Xammar va visitar Josep Pla i Adi Enberg al pis que tenien llogat al carrer de Còrsega de Barcelona. La visita, encara que cordial com sempre, es va produir en un moment de clar distanciament ideològic entre els dos amics¹⁰.

Però sortosament la corresponència conservada dona també testimoni de la continuïtat de l'amistat entre tots dos escriptors. Instal·lat a la seva casa de l'Ametlla o bé a la Fonda Europa de Granollers, durant els anys seixanta, Xammar va a visitar freqüentment Josep Pla i el seu germà Pere. Quan la salut ja no li ho permetia, reclamava a Pla amb insistència que anés a visitar-lo, com en aquesta carta, ben emoti-

va, datada el 27 d'octubre de 1972, pocs mesos després que Josep Pla patís un atac de cor del qual es va recuperar admirablement:

Però encara estaré més content si no feu el ronsa i us decidiu a venir un dia a veure'm en companyia del vostre germà que amablement està disposat a fer de xòfer. Agafant l'autopista fins a Granollers ja sigui per Girona o per Vidreres trobareu el viatge molt planer i gens fatigós. Com que sé, perquè ja sabeu que jo ho sé tot, que esteu autoritzat a prendre un whisky de tant en tant, us puc assegurar que tinc a la vostra disposició un cul d'ampolla d'un whisky claret, semblant al Justerini & Brooks, del qual em penso que no quedareu descontent. Per dinar, fet i fet, potser serà preferible que anem a La Masia o a l'Hotel del Vallès, dos establiments honorables que fan un menjar passador.

Eugeni Xammar, aquell llop solitari irreductible però sentimental que retratava Montserrat Roig els anys setanta, va morir pocs temps després de redactar aquesta carta. Potser es podria dir que tot l'itinerari vital de Xammar, que tota la seva inesgotable capacitat de treball, es pot reduir a una sola fórmula del vell Michel de Montaigne, aquell mestre d'escriptura i de vida admirat tant per ell com també pel seu amic Josep Pla: «*C'est une absolue perfection, et comme divine, de savoir jouir loyalement de son être.*»

⁹ Reproduïda per Lluís BONADA en el llibre *Josep Pla/Joaquim Fuster*, València, Edicions del País Valencià-Fundació Francesc Eiximenis, 1997, p. 83.

¹⁰ Vegeu Cristina BADOSA, *Josep Pla. Biografia del solitari*, Barcelona, Edicions 62, 1996, p. 199. Segons Badosa, Xammar «no es va poder estar de criticar el pis d'una punta a l'altra: trobava el passadís massa llarg i fosc, la finestra interior del menjador incompreensible. Mentre passejaven pel carrer de Còrsega no podia evitar de comparar la construcció que es feia a Catalunya amb l'alemanya, que ell considerava més sòlida.»